

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi
BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi>

ISSN: 2717-6584

Kamu Yönetimi Temelinde Devlet Borçların Yapısı ve İnsan Haklarına Etkisi

The Structure of the Public Debt and Its Impact on Human Rights On the Basis of Public Administration

doi: 10.58646/bengi.1352380

Geliş/Received: 30.08.2023

Kabul/Accepted: 22.09.2023

Fatih ULAŞAN*

Özet

Borçlanmanın tarihsel sürecinin başlangıç noktası 5000 yıl geriye gitmektedir. Borçlanma kavramı başta felsefi akımlar ve dini öğretiler temelinde şekillenmiştir. Devleti yöneten kişiler bu akımlardan etkilenmişler ve devletlerini bu kurallara göre borç alma eğilimi göstermişlerdir. Fakat yüksek dış borç, insan haklarını olumsuz yönde etkilemekte ve ülkelerin kalkınma hedeflerine uyumlu sağlamamaktadır. Kamu yönetimi temelinde dış borçlar ve insan hakları konusunun incelenmesi, birçok yaşamı etkilemesi ve topluma zarar verebilecek olayların önlenmesi açısından vatandaşların siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamı açısından önemlidir. Çalışmada, temel olarak borçlanmanın insan haklarına etkisi incelenecek ve borçlanmanın neden olduğu ekonomik özgürlüklerde gerileme, yoksulluk ve siyasi iktidarsızlık insan hakları temelinde değerlendirilecektir. Bu çalışmada literatür taraması kullanılmış olup, çalışma, temelde yabancı araştırmacıların devlet borçları ve insan hakları konusundaki

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr., e-posta: fatih_ulasan@hotmail.com, Orcid: 0 0000-0003-3301-4823.

Atıf/Citation: Ulaşan, F. (2023). Kamu Yönetimi Temelinde Devlet Borçların Yapısı ve İnsan Haklarına Etkisi. *BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. 2023 (2), 209-241.

düşüncelerini araştırarak, uzmanların ne yaptığını ve düşündüğünü analiz ederek yorumlamaktadır. Araştırma, söylem ve tarihsel analiz gibi mantıksal ve analitik yöntemleri benimsemektedir. Araştırmada doküman analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Dış Borç, İnsan Hakları, Yoksulluk, Ekonomik Özgürlük.

Abstract

The starting point of the historical process of borrowing can go back 5,000 years. The concept of the debt has been shaped primarily based on philosophical movements and religious teachings. The people who manage the state have been affected by these currents and have tended to take debts according to these rules. However, high foreign debt negatively affects human rights and is not compatible with the development goals of countries. Examining the issue of foreign debts and human rights based on public administration is important for the political, social, and economic lives of citizens in terms of affecting many lives and preventing events that may harm society. In the study, the impact of debt on human rights will be examined and the decline in economic freedoms, poverty and political impotence caused by debt will be evaluated on the basis of human rights. A literature review was used in this study, and the study basically investigates the thoughts of foreign researchers on government debt and human rights, analyses and interprets what experts do and think. The research adopts logical and analytical methods such as discourse and historical analysis. Document analysis is used in the research.

Keywords: Public Administration, External Debt, Human Rights, Poverty, Economic Freedom.

Giriş

Borçlanma kavramı başta felsefi akımlar ve dini öğretiler temelinde şekillenmiştir. Devleti yöneten kişiler bu akımlardan etkilenmişler ve devletlerini bu kurallara göre yönetme eğilimi göstermişlerdir. Temel olarak Ortaçağ öncesi devletin güçlü olmaması, tarımsal sektöre muhtaç bir ekonomi ve sermayenin çok sınırlı olmasından dolayı borçlanma bu dönemde ön plana çıkmamıştır. Ayrıca ilk borçlanma şekilleri paradan çok mal olduğundan ilk önce özel borçlanma ortaya çıkmış daha sonraları devlet borçlanması ortaya çıkmıştır. Antik Yunan, Roma ve Çin’de borçlanma üzerine düşünülmesine rağmen sınırlı borçlanmaya başvurulmuş, Ortaçağın sonları ve modern çağın başları gibi, devlet borçlanması esas itibarıyla gündeme gelmiştir. Ortaçağda, güçsüz merkezi hükümetler, veraset düzeninde eksiklikler, feodal yapı, ulus devlet anlayışının ortaya çıkmayışi dolayısıyla modern borçlanma gerçekleşmemiştir. Ayrıca, 16. yüzyılda Hristiyanlık dini içinde meydana gelen Protestan inancı faiz ve borçlanma kavramlarına yeni bir bakış açısı geliştirmiş ve kilisenin katı tutumunu kırmıştır. Fakat modern anlamda borçlanma ancak III. William (1689- 1702) döneminden itibaren başlamış ve borçlanma ekonomik hayatın önemli bir unsuru olmaya başlamıştır. 1800’lerden itibaren ise, savaşlar, iç karışıklıklar ve teknolojik yatırımlar nedeniyle dış borçlanma artmaya başlamış ve zaman zaman krizler meydana gelmiştir (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018a).

Topluluklar geliştikçe toplumsal ihtiyaçlar artar ve bu durum, kamu harcamalarının çoğalmasına neden olur. Bu harcamaları karşılayabilmek için diğer gelirler ile birlikte süreklilik arz eden, birden çok şekilde verilebilen ve kamu gelirleri arasında en büyük paya sahip olan vergi gelirlerine de ihtiyaç duymaktadır (Karadeniz, 2017: 7). Ayrıca kamu borçlanması da söz konusu olmaktadır. Kamu borçlanması uzun bir tarihi süreçten geçmiş ve din, felsefe ve ekonomi gibi birçok kaynaktan beslenmiştir. Başlarda faiz göz önünde bulundurularak dini ve felsefi akımlar temelinde değerlendirilmiş ve borcun ekonomik hayata olumsuz etkisinin bilinmesinden dolayı kamu borçları üzerine yapılan değerlendirmeler de ekonomik etkilere odaklanmıştır. Devlet borçları genel itibarıyla son 200 yıldır küreselleşme, kapitalizm, sanayileşme gibi etkenlerin etkisi ile yoğunlaşsa da tarihin her dönemi için ülkelerin ve toplulukların kaynak ihtiyacı sağlamak için önemli finansal araç olarak düşünülmüştür. Ayrıca çeşitli din ve inanışların egemen olduğu bölgeler, devletler ve zamanlarda güce sahip olan zümrenin ve topluluğun her zaman ilgi alanı olmuştur. Felsefi ve dini akımların borçlanmaya bakış açısı daha çok faiz kavramıyla ele alınmakta adaleti ve toplumdaki eşitsizliği arttıran bir faktör olarak görülmektedir. Ayrıca savaşlar, doğal afetler vb. gibi dıştan gelen etkiler de

borçlanma ihtiyacını göstermiştir. Örneğin savaşlarda bozulan ekonomileri düzeltmek için dış desteğe ihtiyaç olmaktadır ve bu da dış borç ile sağlanabilmektedir (Adıyaman, 2006: 22-23). Son 3.400 yılın 268'inde veya kayıtlı tarihin sadece yüzde 8'inde insanlar tamamen barış içinde olması da hesaba katıldığında bu bile borçlanmanın devletlerin ekonomisinde ve varlığını sürdürebilmesinde önemli bir etken olduğunu kanıtlamaktadır (Hedges, 2003). Borçlanmaya olan bakış açısında Ortaçağ ile değişim yaşanmıştır ve faize karşı katı tutum Protestan inancıyla borç kavramı daha çok ekonomik işleyiş mantığı ile ele alınmıştır. Temelde modern devletlerde borçlanma bu temel köşe taşı sayesinde dönüşüm geçirebilmiş ve sonrasında tecrübe edilen birçok aşamadan sonra bugünlere gelebilmiştir.

21. yüzyıla geldiğimizde borçlanma önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek borç seviyelerinin borç yükü mekanizmaları, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, yüksek faiz oranları ve sermaye kaçıışı, yetersiz yatırım, yüksek enflasyon, düşük talep ve düşük üretkenlik yoluyla ekonomik büyümeyi etkilemektedir ve bu yolla insan hakları üzerinde etkisi olmaktadır. Meydana gelen ekonomik sıkıntılar, devletlerin sosyal harcamalarını kısımasına, çalışma standartlarını düşmesine ve işletmelerin üretim maliyetlerini düşürerek yeni yatırım çekme ihtiyacından dolayı insan haklarına olumsuz etkide bulunmaktadır. Genel olarak yüksek borç seviyelerinin insanların yaşam standartları üzerinde olumsuz etki göstermekte ve insanların ekonomik, medeni, siyasi, sosyal ve kültürel haklarını kısıtlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümde borçlanma imkânı sağlayan aygıtlar, vergi ile benzer veya farklı yönleri, neden borçlanmaya gidildiği irdelenecektir. Ayrıca, iç ve dış borçlanma arasındaki farklar ve iç ve dış borçlanmanın olumlu ve olumsuz özelliklerinden bahsedilecek ve kamu yönetimi temelinde devlet borçlarının kökeni ve gelişimi üzerinde durulacaktır. İkinci bölümünde ise borçlanmanın insan haklarına etkisi incelenecek ve temel olarak borçlanmanın neden olduğu ekonomik özgürlüklerde gerileme, yoksulluk ve siyasi iktidarsızlık insan hakları temelinde değerlendirilecektir. Bu çalışmada literatür taraması kullanılmış olup, çalışma temelde yabancı araştırmacıların devlet borçları ve insan hakları konusundaki düşüncelerini araştırarak, uzmanların ne yaptığını ve düşündüğünü analiz ederek yorumlamaktadır. Araştırma, söylem ve tarihsel analiz gibi mantıksal ve analitik yöntemleri benimsemektedir. Araştırmada doküman analizi kullanılmıştır.

1. Devlet Borçlanması

1900'da George Jellinek, Genel Devlet Teorisi eserini kaleme almış ve devleti *"egemenlik gücüyle aslen donatılmış, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşik bir millet"*

birliği" 77olarak ifade etmiştir (Gözler, 2007: 4). Millet, ülke, egemenlik bu tanımı oluşturan unsurlardır. Kısaca yönetenlerin ve yönetilenlerin bulunduğu, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların oluşturduğu bir topluluğa devlet denmektedir (Ay, 2002:2; Ay ve Uçar, 2015; 197 ve 204). Devletin temel varlık amacı toplumun refahını ve mutluluğudur. Devlet toplumun kolektif ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır ve bunu halktan topladığı vergiler ile yapar. Bu şekilde muhtelif mallar ve hizmetler satın alarak bedelli ya da bedelsiz toplumun hizmetine sunar.

1.1. Devlet Borçlanmasının Tanımı

Borç Türkçe 'de: "bir veya birden fazla şahsa ya da müesseseye karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülük, vecibe" olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2009: 177). Devletler kamu hizmetlerini yerine getirebilmek ve topluma daha iyi hizmet edebilmek adına borçlanmaktadırlar. Devletin amacı en iyi şekilde kamu hizmetlerini sunmak olduğundan kâr amacı gütmemektedir ve genel olarak borç uzun vadeli olarak alınır. Normalde, devletler kendi halkından aldığı vergiler, harçlar, resimler benzeri gelirler ile hem kamu hizmetlerini hem de aldıkları borçları bu gelirler ile karşılamaktadırlar. Genellikle vergiler görece istikrarlı ve önceden hesaplanabilen gelirlerdir. Devletler önceden ne kadar vergi geleceğini hesap ederler ve buna göre ileriye yönelik harcama yaparlar. Fakat olağanüstü durumlar veya ciddi atılım fırsatları nedeniyle toplanan vergiler yetmeyebilir ve devlet borçlanmaya gidebilir. Borçlanma, devletin ana finansman kaynağı olarak nitelendirilemez ve vergi gibi sürekli bir gelir kaynağı yaratmaz. Bununla birlikte borçlanma, vergilerin aksine halktan geri ödeme garantisi ile alınmaz ve gelecek kuşakları da etkiler (Yılmaz, 1996, 17; Yıldırım, 2015: 4).

1.2. Vergi Gelirleriyle Borçlanma Arasındaki Farklar

Devlet, halkın refahını sağlamak ve onlara daha iyi hizmet verebilmek için hem halktan elde ettiği vergi, harç vb. gelirler ile hem de iç ve dış borçlanma ile kendine bütçe yaratmaktadır. Bir devletin esas, kalıcı ve görece en fazla geliri vergileridir. Devlet kendi vatandaşından aldığı vergiler yetmediği zaman borçlanma yoluna gitmektedir. Borçlanmanın da esası halkın refahını düşürmemek ve bütçede meydana gelen dengesizlikler sonucunda ortaya çıkan bütçe açıklarını halka en az şekilde yansıtarak halkı korumaktır. Borçlanmanın da çoğu zaman alınma nedeni ya vergi artışından kaçınmaktır ya da borçlanma ile alınan miktardan elde edilecek yatırımın çok daha fazla kar getireceğine olan inançtır. Fakat yeterince düşünülmeden alınan borçlar

çoğalabilir ve ekonomiye ciddi zararlar verebilir. Zamanında ödenmeyen borçların faizleri artar ve belli bir zaman sonra borcu borç alarak ödemek zorunda kalınabilir. Ayrıca dikkat etmek gerekir ki borcun seviyesi ekonomiyi tehdit eder boyuta geldiğinde önceden vergi arttırmamak için alınan borç vergi artırımına neden olabilir. Borçlanma, bunun yanında devletin ileride alacağı vergiye ipotek koymak şeklinde de düşünülebilir. Fakat önceden durumlar iyi gitmediğinden dolayı alınan borcun ileride geleceği düşünülen bir gelire bağlanması da sorun yaratmaktadır. Çünkü bugün durumun yolunda gitmediği gibi ileride de yolunda gitmeyebilir ve borç büyüdükçe büyüyebilir. Vergiler ile borçlanma arasında farklar mevcuttur (Erdem,1996:3).

- Vergiler devamlı olmasına rağmen borçlanma belli zamanda alınır. Borçlanma kısa vadede vergiyle giderilemeyecek bir durum meydana geldiğinde alınır. Zamanla alınan borçlar vergilerden gelen gelirler ile ödenir. Borçlanmada hem anapara hem faiz söz konusu olmaktadır. Alınan vergiler geri ödenmezler.
- Vergiler genellikle karşılıksız biçimde tahsil edildiğinden devlet ile halk arasında açık olmasa bile karşılıklı ilişki mevcuttur (Karakoç, 2016). Devletin vergi kanunları çıkartmasının nedeni vergi veren vatandaşlara görev ve sorumluluklarını açıklamasıdır. Vergi vermek ile mükellef vatandaşların görevi vergilerini eksiksiz ve zamanında ödemektir ve devlette buna karşı kamusal mal ve hizmet temin edecek bütçeyi elde ederek halkın ihtiyaçlarını karşılamaktır (Dolbun, 2019: 41). Örneğin devlet, harçlardan yararlananlardan kamu hizmetinin karşılığı olarak bir bedel almaktadır. T.C. Anayasası (1982) 73/3 maddesi gereği harçlar kanunla düzenlenir ve “*masrafi karşılama*” ve “*yararlanma*” ilkeleri üzerine kuruludur. Vergiler anonimlik prensibi gereği karşılıksızlık, harçlar ise, belirli kamu hizmetinin karşılığı olarak ortaya çıkar. Vergilerin ödenmesi cibrî iken harçlara tabi olan kamu hizmetinden yararlanmak ihtiyarîdir (Nadaroğlu, 1992; Akdoğan, 2014; Türk, 2010). Borçlanma da karşılık para veya onun ikame edecek bir meblağ olmaktadır ve borçlanmada ne alıp verildiği bellidir ve en az aldığı kadarını vermekle yükümlüdür.
- Vergi mükelleflerinin beyanına göre ve eksiksiz ödemeye zorlayıcı önlemler olarak vergi mükelleflerinin vergileri ödemeleri sağlanmaktadır (Brondolo vd., 2008: 17). Bu durum, vergi tahsillerinin olmazsa olmaz özelliğidir. Borçlanma ise gönüllük esasına dayanır ve rıza dâhilinde yapılır.

- Vergi gelirleri alındığında onun nasıl harcanacağına sadece devlet karar verir. Fakat borçlanma durumunda borcun nereye gideceği genellikle belirtilir. Bazı kuruluşlardan alınan borçlarda o kuruluşlar bizzat paranın nereye gittiğini denetleyebilirler.
- Vergiler konusunda miktar ne ise o ödenir. Fakat devlet borçlanmasında borçlanılan yabancı devlet veya kuruluşa faiz gibi belli avantajlar verilebilir.
- Vergi ülke içindeki vergi mükelleflerinden alınmasına rağmen borçlanma hem ülke içinden hem ülke dışından alınabilir.
- Vergiler vergi mükelleflerinin bütçelerinde azalmaya neden olurken borçlanmada borç veren tarafın bütçesinde artış olur.
- Vergileri vergi mükellefleri ödemekle yükümlü iken borçlanmalarda duruma göre gelecek nesiller bile borcu ödemekle yükümlü kılınabilir.

1.3. Devlet Borçları ile Özel Borçlar Arasındaki Farklar

Devlet borçlanması ile özel borçlanma arasında bazı ortak yönler bulunmasına rağmen birçok farklılıklar da mevcuttur. Özel borçlanma ve devlet borçlanması normal yoldan elde edilmiş kaynaklara alternatif niteliğindedir. Borçlanarak ek gelir elde edilmiş ve ödenecek miktar bir süreliğine ötelenmiş olmasına rağmen çoğu zaman bir süre sonra daha fazla miktarda ödenecek borç ortaya çıkmış olur (Batirel, 1990). Kapitalizm, küreselleşme, demokrasi ve sanayileşmeyle birlikte devletler büyümeye başlamış, harcamalar artmış ve devlet bütçesi bağımsız olmaya başlamıştır. Devletlerin yapısının karmaşıklaşması ve borçlanma şekillerinin değişmesiyle birlikte devlet borçlanması özel borçlanmaya olan benzerliğini kaybetmeye başlamıştır. Devlet borçlanması ile özel borçlanmanın farkları şunlardır (İnce, 2001, 4-5, Mirzade, 2021: 5-7):

- Devletin temel amacı halka hizmettir ve yaptığı hizmetlerde güttüğü amaç kamu yararındır. Bu yüzden yaptıkları işlerde kârı esas almazlar. Borçlanma durumunda da esas amaç kamunun yararındır. Fakat özel borçlanmada esas olan kârdır ve özel borç alan tüzel kişiler veya gerçek kişiler kârını maksimize etmeye çalışır.
- Devlet borçlanması genel olarak çok büyük miktardadır. Vergi ile karşılanabilecek durumlar karşısında borçlanma yapılmaz ve vergi geliri ile yapılacak işler finanse edilir. Fakat özel borçlanma küçük ölçekte, devlete nazaran daha az faiz öder ve ayrıca borçlanma şekilleri daha az ve basittir.

- Devlet borçlanmasında süreler özel borçlanmaya kıyasla çok daha uzun olabilmektedir. Çünkü duruma göre devletin aldığı borçları gelecek nesiller bile ödeyebilmektedirler. Duruma göre 100 yıla kadar devlet borç ödeyebilmektedir. Özel borçlanmada ise süre 1 yıl civarındadır.
- Genel olarak özel borçlanmalar yurt içinden alınır. Alınacak borç çok fazla olmadığı için borç verebilecek insan ve kurumlar yurt içinde mevcuttur. Fakat devletler nazara alındığında alacakları borç büyük miktardadır ve daha çok diğer devletlerden veya uluslararası kuruluşlardan temin edilebilir.

1.4. Devletlerin Borçlanma Nedenleri

Ülkelerin borçlanma nedenleri çeşitli olmakla birlikte koşullara göre de değişim sergilemektedir. Vergilerin yetmediği ve acil paraya ihtiyaç olan durumlarda başvuru bir yoldur. Genel olarak ülkelerin borçlanmaya gitmesinin nedenleri muhtelifdir. Temelde iki borçlanma türü vardır:

İç Borçlanma: Devletlerin kendi sınırları içindeki birey ve kurumlardan ulusal para cinsinden geri ödemek kaydı ile para almasıdır. Devlet, vatandaşlarına ve kurumlara sattığı kâğıda bağlı bono, tahvil ve kâğıda bağlı olmayan yöntemler iç borçlanmaya örnek olabilir (Buchanan, 1999).

Dış borçlanma: 1960'lerden başlayarak birden çok iktisadi çalışmaya konu olmakla birlikte ilk deneysel çalışma Rosentein-Rodan'ın dış borçlanma üzerine yaptığı çalışmadır (Şeker, 2006). Dış borçlanmanın genel bir tanımı yapılmak istenirse, dış borçlar farklı devletlerden ya da uluslararası kuruluşlardan alınan alacaklı devletin para cinsinden sermaye akımı olarak tanımlanabilir (Yaşa, 1971; Yanık, 2019: 4).

İç ve dış borçları birbirlerinden ayırabilmek için farklı ölçütler kullanılmaktadır. Bunlar (Akdoğan, 2011):

- Borcun sağlandığı kişilerin uyruğu:** Kısaca alacaklı yabancı ise “dış borç” olarak nitelendirilir. Fakat borç senetlerini ihraç etmiş devletin uyruğundaysa “iç borç” olarak nitelendirilmektedir. Alınan borç ülkenin kendi insanlarından geliyorsa iç borç, yabancı devlet ya da yabancı devlet kaynağından geliyorsa dış borçtur (Akkaya, 2010: 6).
- Borcun sağlandığı piyasanın uyruğu:** Burada kıstas, borç ihtiyacının giderildiği piyasadır. Bu borç iç piyasadan alınıyorsa iç borç, dış piyasadan alınıyorsa dış borçtur.

Ülke içinden alınıyorsa yabancı ülke vatandaşından bile olsa bu borç iç borç olarak nitelendirilmektedir. Yurt dışından ise kendi ülke vatandaşı bile olsa dış borçtur.

- c. Borç olarak alınan paranın niteliği:** Verilecek borç milli para ile verilecek ve o devletse parayı milli para ile ödeyecekse iç borç, eğer borç yabancı ülke parası olarak verilmiş ve borçlu devletten de yabancı ülke parası olarak ödeme isteniyorsa bu dış borçtur.

1.4.1. İç Borçlanmanın Sebepleri

Devlet, para ihtiyacını ülkenin içindeki kişiler ve kuruluşlardan giderme yoluna gidiyorsa iç borç alıyor demektir. Borçlanmayı devleti temsilen hazine yapmaktadır ve kaynakları ise (Oskay, 2004, s.32) aşağıdaki kurum ve kuruluşlardan sağlanmaktadır:

- Kişiler ve kuruluşlar
- Sosyal güvenlik kuruluşları
- Ekonomik kuruluşlar
- Bankalar
- Sigorta şirketleri
- Merkez Bankası

Devletin iç borçlanma sebepleri çeşitli olabilir:

1.4.1.1. Gelir-Gider Dengesinde Uyuşmazlıklar ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Bazen gelirler ile giderler istenildiği gibi gerçekleştirilebilir ve bütçe giderlerinin daha fazla çıktığı zamanlar olabilir. Hazine böyle durumlarda kısa vadeli borçlanarak bütçeyi dengeleme adına bazı girişimlerde bulunarak bütçeyi finanse etmeye çalışır. Bütçeyi düzenli şekilde uygulama ve gelir gider dengesini sağlama, hazine işlemleri ile yapılır (Bulut, 1997: 9). Ayrıca bazı durumlarda Kamu İktisadi Teşebbüslerini zor durumlardan kurtarmak veya daha büyütme amacıyla iç borçlarla bu teşebbüslerin finansmanı sağlanabilir (Dereli, 1995: 10).

1.4.1.2. Kapanmayan İç Borç Ödemelerinin Tekrar Borçlanma ile Finansı

Devletleri borçlanmaya iten sebeplerden biri bütçeyi sarsacak şekilde meydana gelen harcamaların vergiler ile finanse edilememesidir ve meydana gelen açık, borçlanma ile kapatılmaya çalışılır. Devlet, bir kere borç aldığı zaman o borcun geri ödenmesini güçleştiren en önemli etken yüksek faiz ve anapara ödemeleridir. Devletin ekonomisi yeterince güçlü

değilse ve borçlanma da iyi düşünülerek yapılmadıysa eski borcun faizini ödemek için bile yeni borç alma yoluna gidilebilir.

1.4.1.3.Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma

Devlet, zaman zaman o zamanki politikası gereği borçlanmayı bir maliye politikası aracı şeklinde düşünebilir ve enflasyonist bir durumda ekonomiyi rahatlatmak için tahvil ve bono satma yoluna gidebilir. Bu durumun temel nedeni ekonominin dengesini sağlamak ve istihdamı arttırmaktır. Enflasyonun var olduğu zamanlarda piyasadaki para fazlalığını çekerek talebin azalmasını sağlamakta borçlanma sebebi olabilir. Enflasyonun fazla olduğu zamanlarda likiditeyi daraltma ve harcamaları kısma adına borçlar uzun vadeli ve yüksek faizli olması tercih edilir. Deflasyon zamanında likiditenin önüne geçilmeli ve yatırım harcamaları teşvik edilecek şekilde kamunun kısa vadeli borçlanmayı tercih etmesi daha doğrudur (Türk, 1992: 270).

1.4.1.4.Ekonomide Beklenmeyen Durumlar ve Yeni Vergi Koymanın Zorluğu

Devlet olağanüstü durumlarda ani para bulmak ve kargaşanın önüne geçmek için acil finansman ihtiyacı hissedebilir. Devlet bu durumda bireylerden veya kuruluşlardan belli bir faiz karşılığında yardım talep edebilir. Bu gibi durumlarda en iyi çözümlerden biri devletin içerisinde bir yatırımcı veya kuruluş bulabilmek ve daha fazla para da verilse verilen paranın içte kalmasını sağlayarak vergiyi arttırmaktan kaçınmaktır. Doğal afet ve savaş gibi durumlarda halk çok hassas olabilmekte ve vergilerdeki artış büyük sorunlara neden olabilmektedir (Şahin,2010: 7).

1.4.2. Dış Borçlanmanın Sebepleri

Dış borçlanma, genel itibariyle 2. Dünya Savaşı'nın akabinde, önemli bir konuma ulaşmıştır. Dış borçların temel nedenleri arasında gelir dengesizliği, yüksek borç servisi ödemeleri, ithalat faturalarından dolayı duyulan döviz ihtiyacı ve ağır ilerleyen ekonomik büyümeler gösterilebilir (Waheed, 2017). Ülkeler, yabancı ülke ya da yabancı banka ile uluslararası mali kuruluşlardan borç alabilmektedirler (Ulusoy, 2013).

1.4.2.1. Bütçe Açıklarını Kapatma ve Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesindeki Açıklar

Bütçe çok iyi hesaplanırsa dahi zamana ve yere göre bile değişim gösterebilir. Devletin gelirleri, özellikle vergiler, yılın belli zamanlarında alınmaktadır. Bu yüzden zaman zaman bütçede dış ticaret ve ödemeler dengesinde açıklar olabilmekte ve bu açığın giderilmesinin yollarından biri de dış borçlanma olmaktadır. Hazine işlemleri adı altında devlete gelir

yaratacak finansman sağlanabilir. Bütçe açıkları, hazine işlemleri ve kısa vadeli borçlanmalar ile giderilmeye çalışılır.

1.4.2.2. Bütçe Açıkları Nedeniyle ve Vadesi Dolmuş Büyük Ölçekli Borçlar Nedeniyle Borçlanma

Bütçe açıkları, genel olarak hükümetlerin sürdürdüğü politikalar ile ilgilidir. Devletlerin bu tür borçlanma yoluna gitmelerindeki amaç, borç yoluyla meydana getirilen yatırımların ilerde daha fazla kâr sağlayacağına duyulan inançtır. Devlet, önceki yıllardan kalan anapara ve faizlerin ödenmesi için borçlanma yoluna gidebilmektedir. Çünkü dış borç alırken hem yüksek faiz ödenmektedir hem de ödenemediğinde faizler büyük derecede artabilmekte hatta anaparayı geçebilmektedir. Bu durumlarda faizler bütçeye ağır bir yük oluşturmakta ve daha hesaplı alınan yeni borçlar ile bu yükten kurtulma yoluna gidilebilmektedir (Bedir, 2007: 76).

1.4.2.3. Olağanüstü Giderler İçin Borçlanma ve Büyük Ölçekli Yatırımlar

Tarih boyunca bir devletin başına birden çok felaket ve doğal afet gelebilir. Bunların bazıları savaş gibi çok büyük kaynaklara ihtiyaç duyan durumlar olabilir. Özellikle savaşların uzun sürmesi devleti yıkıma uğrattığı ve uzun vadede hem üretimi düşürdüğü hem insan kaybına neden olduğundan ekonomiler için çok yıkıcıdır. Bunları bir nebze azarlatılabilmek için dış borç tercih edilmektedir. Çünkü bu giderler hem çok büyük hem de vergi yoluyla karşılanmaya çalışıldığında büyük tepkiye neden olabilecek boyutta olabilmektedir. Ayrıca büyük ölçekli yatırımlar için büyük finansman desteği lazımdır ve bunu vergiler ile yapabilmek zordur. Çünkü devletin devamlı artan gelire değil belli bir miktara ihtiyacı vardır ve bu miktar için vergileri arttırmak halkta hoşnutsuzluk yaratacaktır. Ayrıca günümüzde savunma sanayi çok gelişmiştir ve savunmayı her zaman yenileme ihtiyacından dolayı borçlanma yoluna gidilebilmektedir.

1.4.3. İç ve Dış Borcun Avantaj ve Dezavantajları

Devletler zaman zaman iç ya da dış borçlar alarak belli finansal sorunların üstesinden gelmeye çalışır. Vergilerin yetmediği durumlardan devletler için borçlanma kurtarıcı olarak hizmet görebilmektedir. Fakat sorunu ertelemek çözmek değildir ve ileride çözüleceğinin garantisi olmadığı için devletler borç sarmalı altına girebilme riskini taşımaktadırlar. İç ve dış borçlanmanın olumlu yönleri olduğu kadar olumsuz yönleri de mevcuttur. Borçlanmanın ekonomi üzerinde yapacağı etkiler iyi hesaplanmalı ve dikkatli olunmalıdır.

1.4.3.1.İç Borçlanmanın Olumlu ve Olumsuz Yönleri

İç borçlanma, büyüme, tasarruf ve enflasyon üzerinde olumlu etki yapabilmekte, iç borç ve para piyasalarıyla finansal piyasaların iyileşmesine, özel tasarruflara destek olunmasına ve yatırım teşvikine neden olabilmektedir. Devlet, iç borçlanma senetleri, dolaylı para politikası işlemleri ve bankalar arası piyasalar nezdinde teminatlı borç işlemlerinde büyük etkiye sahiptir. İç borçlanma senetlerinden gelen kazanç, bankalar veya diğer kuruluşlar tarafından verilen uzun vadeli özel borç senetlerine fiyat göstergesi olabilir ve bankacılık sektörü içindeki rekabeti besleyerek özel sektör borç piyasasını geliştirir. İç borçlanmanın popüler ve kullanılabilir olması, diğer yatırımcıları da çekmeye yarayacak ve kayıt dışı ekonomiyi azaltacaktır. Ayrıca, finansal derinlik artacak, vergiler çoğalacak ve ülkeye yatırımcıların gelmesine yardımcı olacaktır. Bankalar, tarım ve imalat gibi sektörlerle uzun vadeli finansman sağlamakta zorlanmakta bu aşamada güvenli ve sabit olan devlet tahvilleri ise ek teminat olarak işe yaramaktadır. İç finansmanda güven sağlama dış finansman sorunlarını da azaltmaktadır (Abbas ve Christensen, 2010: 214). Ayrıca, iç borçlanmanın tercih edilmesi dışa bağımlılığı azaltmaktadır. Bu olumlu özelliklere rağmen bazı riskler de mevcuttur. İç borçlar dış borçlarla karşılaştırıldığında görece kısa olduğundan faizle birlikte borç çevirme riski artmaktadır. Devlet iç borçlanmaya giderse özel sektörün borç olarak alabileceği özel tasarruflar azalır ve özel sektörün sermaye maliyetinin artmasına yol açar. İç borç faiz yükü, hayati kamu gelirlerini azaltmakta ve bunun sonucu olarak yoksullara yapılacak yardımlar ve büyüme odaklı yatırımlar aksamaktadır (Eser ve Birinci, 2014: 39-41).

1.4.3.2.Dış Borçlanmanın Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Dış borçlanmada devlet iç borçlanmadaki gibi düşük yurt içi tasarrufları ile küçük yerel tahvil piyasalarına bel bağlamak zorunda kalmaz ve özel yatırımlar yönünden daha az dışlama etkisi meydana getirir. Enflasyonist zamanlarda yabancı para cinsinden borçlanma ulusal para cinsinden borçlanma ile kıyaslandığında daha uzun vadesi vardır. Ayrıca enflasyonist dönemlerde yurtiçindeki faiz beklentisi daha yüksektir. Yurtiçi tasarrufların sınırlılığından yurtdışı kaynakları kullanmak büyümeye katkı sağlar. Ayrıca teknoloji ithali ile dış borçlanma devletlerin büyümesine katkı sağlamaktadır. Bu olumlu özelliklere rağmen dış borçlanma bazı olumsuz yönlerle de sahiptir. Dış borçlanma fiyatlar veya nominal döviz kuruna olan etkisiyle özel yatırımların dışlanmasına sebep olmaktadır. Dış borçlanma durumu devletin dış koşullara olan hassasiyetini arttırır ve borç alan devlet, dış dünyada olanlardan daha çok etkilenmeye

başlar. Borç değişken faizli ise daha yüksek dış faiz oranı olur ve borç servis maliyetleri artar ve bütçe harcamalarında artış olur. Devlet borcu kapatmak için borç almaya devam ettiğinde karşı konulamaz bir borç ortaya çıkmakta, toplam kamu harcamalarında aşırı bir borç servis oranının oluşmasına ve bu uğurda kullanılacak dövizin yok olmasına yol açar. Bu gibi durumlar uzun vadede ekonomik krizlere yol açmaktadır. Aşırı dış borçlanma devletlerin para politikasını daraltır ve özel yatırımcı bu devletleri riskli bulduğundan dolayı tercih etmez (Forslund & Rau-Goehring, 2008:1; Eser ve Birinci, 2014: 39-41).

2. Devlet Borçlarının Tarihsel Gelişimi

Kamu borcu birçok aşamadan geçmiş ve din, felsefe ve ekonominin birçok kaynağından beslenmiştir. İlk olarak faiz bağlamında dini ve felsefi akımlar temelinde ele alınmış ve sonrasında borcun ekonomik hayata olumsuz etkisinin anlaşılmasından sonra borcun ekonomik etkileri ele alınmaya başlanmıştır. İngiltere'de olan Muhteşem Devrim ile birlikte devlet borcu kavramı, modern ekonomik sistemde kabul gören özellikleri bünyesinde barındırmaya başlamıştır. Dolayısıyla Fizyokratlar ve Klasikler borç konusunda daha muhafazakâr bir duruş sergilerken, Merkantilist ve çoğu Alman iktisatçı olan bazı yazarlar, devlet borçlanmasına daha ılımlı yaklaşmışlardır. Esas itibarıyla, 1820'lerden itibaren dünya ekonomisinin merkezinden çevresine büyük sermaye hareketlerinin yolunu açılmıştır. Bu sermaye girişleri, çevre ülkelerde ekonomik büyümenin finansmanı için önemli bir kaynak görevi görürken, sermaye akışlarının tersine çevrilmesi, çoğu zaman ağır borçlu ekonomilerde krizlere yol açmakta ve bazı durumlarda onları ekonomik ve sosyal yıkımla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu krizlerin ardından devreye alınan yaptırım mekanizmaları, merkezin çevre üzerindeki hegemonyasının tesis edilmesinde ve küresel ekonominin, merkezin çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamıştır (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018a).

2.1. Ortaçağ Öncesi Devlet Borçları

Ortaçağ öncesi dönemde faizli borçlanma büyük ölçüde ahlaki temeller üzerinde şekillenmiştir. İlk dönem kaynaklarında dini metinler ve felsefecilerin görüşlerinin etkisi görülmektedir. Örneğin faizin yasaklanması, MÖ 1760 tarihindeki Hammurabi kanunlarında belirtilmektedir. Babilliler faizi adil ve adil olmayan şeklinde ayırmıştır. MÖ 400'lerde Hindu kanunları faizi hoş görmemiş ve Firavunlar ise faizin anaparayı geçmesini yasaklanmışlardır (Vincent, 2014:1-2). Romalı düşünürler Cicero, Cato ve Seneca faiz ile borçlanmaya karşı

olmuşlardır. Çin’de ise Guan Zi (M.Ö. IV. yüzyıl) ülkelerin borçlanabileceğini ve iç borç talebinde bulunabileceğini söylemiştir (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018: 192-194). Devlet bazında borçlanmanın bugünkü tanımı biraz daha farklı olsa bile devlet borçlanması en ilkel toplumlarda bile var olmuştur. Genelde ya ödünç alınan değer olduğu gibi verilir, ya aldığı tarihte karşılığı ne ise o verilir veya verilen ödünçten daha fazlası verilir. Devlet borçlanması Eski Sümer belgelerine kadar götürülebilir ve o zamandaki tahıl ve metale dayalı borçlanma ile devlet borçlanması, yaklaşık 2000 sene öncesine kadar götürülebilir (Cecchetti ve Schoenholtz, 2015).

2.2. Ortaçağ Döneminde Devlet Borçlanması ve Semavi Dinlerin Etkisi

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet olarak bilinen semavi dinler insanları her yönden etkilemiş ve hayatlarını kutsal kitaplara uygun sürdürmelerini öğütlemiştir. Borçlanma konusu insanlık kadar eski olduğundan semavi dinler bu konular hakkında belli hükümler kurmuşlardır. Genel itibariyle faizi içine katmayan borçlanmalar dinen sakıncalı olarak nitelendirilmezken faiz alımını yasaklayan hükümler mevcuttur. Ortaçağ’ın ilk döneminde, bu dinlerin inananları faiz konusunu nasıl açığa kovuşturacakları üzerine kafa yormuşlardır. Yahudiler faiz konusunda katı kısıtlamalar öngörmemişlerdir. Faiz konusunda Yahudilerin kendi aralarındaki usul farklı yabancı dine mensup olanlara karşı faiz konusunda takındıkları tavır farklıdır. Yahudiler kendi aralarındaki borç ilişkisinde faizli işlem yapmayı yasaklarken diğer dinlerin mensupları ile olan ilişkilerinde faizli borç ilişkisini tercih etmelerini dinlerine aykırı görmemişlerdir (Rothbard, 2006:43). Tevrat’ın 5. kitabı olan Tesniye’nin 23. bölümünde “*Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız sizi kutsasın*” denilerek yabancılara faizli borç vermenin mümkün olabileceğini belirtmiştir. Hıristiyanlıkta, ise Yahudilikteki gibi bir ayrıma gidilmemiştir ve İncil’de zımni olarak faizi yasaklayan hükümler mevcuttur. Luka İncili’nin 6. bölüm 35. pasajda “*Geri alacağınızı umduğunuz kişilere ödünç verirseniz, bu size ne övgü kazandırır? Günahkârlar bile verdiğini geri almak koşuluyla günahkârlara ödünç verirler. Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin alacağınız ödül büyük olacak*” diyerek erdemi ve ahlaklı davranmayı öğütlemiştir (Wilson, 1997:83). Bu söz kilise tarafından faize karşı bir hüküm olarak nitelendirilmiş ve kilise faiz aleyhine bir tutum içine girmiştir. Fakat zamanla bu sert tutum (özellikle John Calvin sonrası) yumuşamıştır. Bu iki semavi dinin aksine İslamiyet faiz

hakkında apaçık ve kesin hükümler belirlemiştir. İslam dini referanslarını temel olarak Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinden almaktadır. Kuran-ı Kerim'in "*Faiz yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar. Ey inanlar eğer gerçekten inanıyorsanız Allah'tan korkun ve faiz alacaklarını terkedin*" (Bakara Suresi, 278) ayeti açıktır. Müslüman yöneticilerin faizle iş yapması sapkınlık olarak nitelendirilmiş ve sert bir tutum benimsenmiştir. Fakat zorunluluk olduğu hallerde, şeriat bu hareketleri İslamiyet'e aykırı saymamıştır (Sıddıqi, 1995:62).

Genel olarak, borçlanmanın gelişmesi var olan savaşların meydana getirdiği yıkım ve zorluklardan ileri gelmektedir. Ayrıca sermayenin genişlemesi ve halkın görece zenginleşip borç verebilecek seviyedeki insanların yaygınlaşması da borçlanmanın gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde daha çok bankerlerden ve zengin tüccarlardan borç alınmış ve bağımsızlığa çok önem verildiğinde devletler arasında borçlanmadan olabildiğince kaçınılmaya çalışılmıştır. Özellikle Ortaçağ koşullarında merkezi bir otoritenin olmayışı, insanları az oluşu ve savaşlarda derebeylerinin desteği ile olabilmesi borçlanmayı azaltmıştır. Bu dönemde daha çok hükümdarlık haklarından doğan gelirler söz konusu olduğundan borçlanmaya fazla ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıca borçlanma teminat karşılığı verilmiş ve hükümdarlar yaptığı borçlanmaları kişisel yükümlülük olarak nitelendirmişlerdir. Ayrıca vergi sistemi gelişmediği, hükümdarın borçlanmayı finanse edecek gelirin olmaması ve verginin ikinci planda olduğu zamanlarda düzenli gelirin düşüklüğü nedeniyle borçlanma tercih edilmemiştir. Feodal dönemlerde kralın otoritesini derebeyleri ile paylaştığından, paralı askerlik olmadığından, profesyonel askerler yerine zorunlu asker sistemi tercih edildiğinden ve borçlanmaya neden olacak olağanüstü olayların yaşanma olasılığının azlığından borçlanmaya fazla ihtiyaç duyulmamıştır. İlk olarak, uzun vadeli devlet borçlanması 12. yüzyıla dayanmakta ve 1145'te Cenova ve 1164'te Venedik'te alınan borçlar devlet borçlanmasının ilk örnekleri sayılabilir. Özellikle Venedik ile Floransa'da zorunlu borçlanmaların olduğu görülmüştür (Fратиanni ve Spinelli, 2006: 262).

2.3. Ortaçağ Sonrasından Günümüze Kadar Olan Dönemde Devlet Borçlanması

15. ve 16. yüzyılda yaşanan ticari devrim küçük devletlerin güçlenmesine neden olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren, Venedik gönüllü borçlanmaya gitmiş ve bu borçlanma yaygınlaşmaya başlamıştır. Coğrafi keşifler, para bolluğu ile birlikte ekonomik olarak güçlü devletlerin ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Giderek güçlenen Protestan ahlakı da

borçlanma konusuna bakış açısını değiştirmeye başlamış ve kilisenin borçlanmaya bakış açısı hükümdarlar ve halk tabanında etkisini kaybetmeye başlamıştır. Devlet borçlarının hükümdarın kendi sorumluluğunda olduğu anlayışı terk edilmeye başlanmış ve ticaretle ortaya çıkan yeni bir sınıfın oluşmaya başlaması ile birlikte din adamlarının borç verme durumlarının azalmasına ve kilise gücünü yitirmeye başlamıştır. Eskiden hükümdarlar savaş ganimetleri ve kişisel servet transferi ile devlet idare edebiliyorken paranın bollaşması, Rönesans ve ticaretin gelişmesi ile var olan yapı değişime uğramaya başlamıştır. Özellikle 1688'de İngiltere Kralı II. James tahtan el çektilmesi ve yerine II. Mary ile birlikte III. William'ın devleti birlikte yönetmesi ile birlikte parlamentonun vergi ve harcamaları etkili olarak kontrol etmesi modern kamu maliyesinin ortaya çıkışının ilk işaretleridir. Hükümdarın borçlanmayı kendi kişisel sorunu olarak görmeyi bırakmış ve borçlanmaya parlamento garantisi verilmiş ve borçlanmalar tüm ülkeyi temsilen alınmaya başlamıştır. Aynı zamanda paranın da bollaşmaya başlamasıyla devletler büyük ölçekte borçlanmaya gitmeye ve devlet daha kurumsal olarak temsil edilmeye başlamıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde ticaretin geliştirdiği bazı İtalyan şehirleri, Almanya ve Hollanda haricinde modern şekliyle borçlanma olmamıştır (Doğan ve Şentürk; 2017).

Munro (2003), modern devlette borçlanmanın 6 özelliğe sahip olduğunu iddia etmiştir. Öncelikle borçlanmadan söz edebilmek için ileriye dönük belli bir süre ihtiva etmeli ve borç tarafların keyfiyetinden uzak olmalı ve kişisel ilişkilerine göre borcun farklı zamanlarda istenilme durumunun önüne geçilmelidir. Bu belli bir süre söz konusu olduğundan tarafların kendi bütçesini ayarlamasını sağlar, giderler içinde görüldüğünden hesap verilebilirliği artırır, tarafların belli bir bedelle anlaştıklarından borçlu kalma gibi bir durum yaşanmaz ve devlet rasyonel şekilde idare edilebilir. İkinci özellik ise borçlanmanın devleti temsilen olması gerekmesidir. Yani prensler veya düşük seviyeli görevliler tarafından değil devleti temsil etmeye tam yetkili parlamento benzeri bir yapının aracılığı ile ulus devletler tarafından borçlanma yapılmalıdır. Üçüncü olarak devletin alacağı borcun detayları devleti temsil etmeye tam yetkili parlamento benzeri bir yapının onayından geçmelidir. Örneğin anapara ödemelerinin ne kadar olduğu, hangi aralıklarla ödeneceği, nasıl ödeneceği, faiz tutarı, zamanında ödenmemesi durumunda ne kadar daha faiz yükünü devletin alacağı gibi detayları devleti temsil etmeye tam yetkili parlamento benzeri bir yapının onaylaması gerekmektedir. Bu şekilde devleti temsil etmeye tam yetkili parlamento benzeri bir yapı ödeme garantisi vermekte ve olabilecek tüm yükümlülüğü kendisi almaktadır. Dördüncü şart, borçlanma durumu zorlama içermemelidir ve serbest piyasada gönüllülük esasına göre olmalıdır. Bu borç veren devletlerin borç alan devletlere baskı yapmasını ve meşru olmayacak avantajlar elde etmesinin önüne

geçmektedir. Beşinci şart ise, devletlerin borçlanma senetlerini halka zorla dayatmamalı, gönüllülük esası ile hareket edilmeli ve halkın borcu ödeyebilecek ekonomik yapıya sahip olabilecek gelir seviyesine sahip olması gerekmektedir. Son olarak, borçlanma araçlarının finansal araçlar ve ikincil piyasalar ile yurt içi ve yurt dışında serbestçe piyasaya sunulmasıdır.

Uzun bir süre güçsüz merkezi hükümetler, veraset düzeninde eksiklikler, feodal yapı, ulus devlet anlayışının ortaya çıkmayışi dolayısıyla modern borçlanma gerçekleşmemiştir. Modern borçlanma ancak III. William (1689- 1702) döneminde başladığı düşünülmektedir. Modern borçlanmanın İngiltere’de ortaya çıkmasının nedeni coğrafi keşiflerden dolayı zengin bir ekonomi ve 1688 Haklar Bildirgesi ile özel hakları belli bir zemine oturtturarak devletin tüzel kişiliğiyle bireylerin kişiliklerinin ayıran ilk devlet olmasıdır. Bu Bildirge temelde devletten alacağı olanları vatandaşlardan alacağını talep edemeyeceğini vurgulamış ve devletin ayrı bir tüzel kişiliği olduğunu ilan etmiştir (Bilik, 1951). Ticaretten dolayı zamanla paranın yerini kredi sistemi almış ve III. William’ın güçlü bir donanmaya sahip olabilmek için gerekli olan 1,2 milyon Sterlin’i bankerlerden alamaması sonucu 1694 yılında Bank of England kurulması ve alınan borçla ilk kez devlet borçlanması düzenli bir şekilde yapılanmıştır. Modern borçlanma ile birlikte mülklerin teminat unsuru olma özelliği zayıflamış yerine finansal güvenilirlik gelmiştir. Ayrıca paranın piyasada bollaşmasıyla birlikte uzun vadeli borçlar alınabilmiştir. Önceden borç verenlere verilen piyango sistemi gibi avantajlar borçlanma imkânının çoğalmasıyla azalmıştır. Devletin ekonomisi geliştikçe yeni yatırım imkânları ortaya çıkmış ve olağanüstü dönemler için alınması uygun görülen borçlanma daha sık alınabilen bir borç türü şekline evrilmiştir. Özellikle 19. ve 20. yüzyılda meydana gelen savaşlar yüzünden alınan borçlar büyük derecede artmıştır. Devlet borçları 1783-1918 yılları arasında alınan borçlar 1793-1820 arasında 3 kat artmış, 1820-1848 yılları arasında borçlarda yükseliş %15 civarına ulaşmıştır. 1848-1890 yılları arasında ise devlet borçlarında 4 kat artış yaşanmıştır. 1890 yılı sonrası meydana gelen Boer Savaşı ile İspanya-Amerika Savaşı borçları arttırmıştır. 1908-1909 arasında, devletlerin borcu (yerel yönetimler hariç) 36,5 milyar dolar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın etkisi ile 1908-1918 arası borç stokunda %500 artış yaşanmıştır (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018: 287-290).

3. Kamu Yönetimi Temelinde Devlet Borçlanmasının İnsan Hakları Üzerindeki Etkileri

Devlet borçlarının çoğu dış borçlanma olduğundan devlet borçları söyleminden temelde dış borçlanma anlaşılmalıdır. Devlet kamu ya da özel kesime ait dış borcu ödeyememesi

durumunda ortaya çıkar. Devletler dış borçlarını ödeyememesi ve yeni kredi de bulamaması sonucunda yeni yükümlülüklerle maruz kalması veya anapara ve faizlerini ödeyemeyeceğini ilan etmesi durumunda borçlanma söz konusu olabilir. Bu durumlar genellikle geçicidir, fakat devletler ciddi cezai yaptırımlara maruz bırakılabilir (Sarpkaya, 2009:18-19). Devletin dış borçlanması, kamu yönetimi amacıyla önceden tahmin edilemeyen felaketler dolayısıyla, devasa boyutlu projeler nedeniyle, bütçe dengesinin sağlanması amacıyla veya konjonktürel olabilir (Gögebakan, 2014:19).

Yüksek borç seviyelerinin borç yükü mekanizmaları, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, yüksek faiz oranları ve sermaye kaçıışı, yetersiz yatırım, yüksek enflasyon, hantal ve verimsiz kamu yönetimi, düşük talep ve düşük üretkenlik yoluyla ekonomik büyümeyi etkilemektedir ve bu yolla insan hakları üzerinde etkisi olmaktadır. Meydana gelen ekonomik sıkıntılar, kamu yöneticilerinin sosyal harcamaları kışmasına, çalışma standartlarının düşmesine ve işletmelerin üretim maliyetlerini düşürerek yeni yatırım çekme ihtiyacından dolayı grev hakkını sınırlandırmasına neden olmakta ve dolaylı da olsa insan haklarına olumsuz etkide bulunmaktadır. Genel olarak yüksek borç seviyelerinin insanların yaşam standartları üzerindeki etkileri insanların ekonomik, medeni, siyasi, sosyal ve kültürel haklarını kısıtlamaktadır. Yapılan bir çalışmada kültürel, politik ve ekonomik kurallar ve kişisel özgürlükler büyümeyi istatistiksel anlamda etkilediği ve ekonomik özgürlükler, politik özgürlükler ve insan haklarıyla ilişkilendirilmiş ve ekonomik özgürlüklerin büyümeye etkisi olduğu gözlemlenmiş ve diğer bir çalışmada ise yatırım ve büyüme arasındaki ampirik ilişkiyi açıklayarak sivil ve siyasi özgürlüklerin yatırımın çekilmesine etkisi olduğu vurgulanmıştır (Abraham ve Lewis, 1998; Dawson, 1998). Ekonomik özgürlük *“bireylerin ekonomik faaliyetlerini hükümetlerin müdahalesi olmadan gerçekleştirebilmesi”* şeklinde ifade edilmekte ve Heritage Vakfı ise ekonomik özgürlükten *“emek ve mülkiyetini serbestçe yönetebilen bireyin, devlet kısıtlamaları olmaksızın devlet ve diğer organize gruplar ile ilişkisi”*ni anlamaktadır (Altınar ve Sungur, 2019: 182). Borçlanma ekonomi üzerinde baskı kurmaya başladığında özellikle demokrasinin olmadığı veya gelişemediği ülkelerde kişiler iktisadi haklarını kullanırken sınırlamalara tabi olabilir ve mülkiyet hakkı kısıtlanabilir. Aşağıda borç yükü dolayısıyla kamu yöneticilerinin en çok karşılaştığı durumlar olan ekonomik özgürlüklerin kısıtlanması, siyasi istikrarsızlık ve yoksulluk nedeniyle yaşanan insan hakları ihlallerinin arka planı açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Devlet Borçları Temelinde İnsan Hakları ve Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişki

Bireylerin ve toplulukların ekonomik faaliyetlerini özgürce yürütebilmeleri, toplumsal refahın meydana gelmesinde önem taşır. Ekonomik özgürlüklerin olduğu ve mülkiyet haklarının güvence altına alındığı topluluklar daha yüksek refah seviyelerine sahip olurlar. Liberal yaklaşımı benimseyen devletlerde özgürlükler ekonomi üzerinde olumlu etkiler göstermektedir. Ekonomik özgürlüklerin güçlendirildiği ülkelerde halk daha yoğun şekilde ekonomik ilişkilere girebilir ve yabancı yatırımcı bu tür ülkelere daha çok yatırım yapabilir. Ekonomik özgürlük ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu sonucuna varan araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Gwartney vd. (1999) çalışmalarında, 82 devletin farklı zamanlarını incelemiş ve ekonomik ve politik özgürlüklerdeki değişmelerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Ekonomik ve sosyal refahın göstergelerinden biri olan insani gelişme, beşerî sermayenin kalitesini ve toplumların gelişmişlik düzeyini gösterir. İnsani gelişme, kişi başına düşen GSYİH'nın yanı sıra toplumların sosyal refah boyutunu da göstermektedir (Çoban, 2020:145). İnsani gelişme, ‘*bireylerin tercihlerini, seçimlerini genişletme süreci*’ şeklinde adlandırılabilir. İnsani gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için insanlar uzun, huzurlu ve sağlıklı bir ömür sürmeli, kaliteli eğitim almalı ve yaşam standartları üst seviye olmalıdır. Bunların tamamlayıcısı ise insan haklarının tam olarak sağlanma durumudur (UNDP, 1990, 10). Devletler borçlarını ödeyemedikleri ve krize girdikleri zaman bu krizden çıkabilmek için vatandaşlarından destek almak zorunda kalırlar ve zorunlu olarak vatandaşlar da kendi hayat standartlarından ödün vermek zorunda kalırlar. Bundan dolayı ve krizi fırsata çevirmeye çalışan kötü niyetli kişilerden dolayı devlet ekonomik özgürlüklerin bazılarını kısıtlamak zorunda kalabilir. Örneğin, Trump, dış ticarete Çin’e açık verdiğinden ticaretini korumak için ek gümrük vergileri koyarak dış ticarete korumacı bir yapı ortaya koymuştur (Roubini, 2018; BBC, 2019). Trump döneminde Amerika, gümrük vergilerini ilk olarak Kanada, Meksika ve Çin’e karşı arttırmıştır. Çeliğe %25 ve alüminyuma %10 ek vergi karşısında Çin de toplam 50 milyar dolara varan ABD ürünlerine ek vergi uygulamıştır. ABD bu vergiye karşı, Çin’e takribî olarak 200 milyar dolara varan ek vergi uygulamıştır. Çin ise 60 milyar dolarlık ek vergi ile ABD’ye karşılık vermiştir (Develi, 2020: 339).

Ekonomik özgürlükler basit biçimiyle, “*insanların serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmesi ve kendi kaynaklarına serbestçe yön verebilmesi imkânı*” şeklinde ifade edilebilir (Acar, 2010: 2). Siyaset bilimcisi Alvin Rabushka (1991: 61), bireysel ekonomik özgürlüğün sağlanmasının kişilerin ekonomik faaliyetlerini, ülkenin ve kişilerin keyfi müdahalesinden

bağımsız sürdürülebilirliği durumunda ortaya çıkacağını düşünmekte ve kolektif ekonomik özgürlüğün ise ekonomik yapıda çoğunluğun tercihini ne ölçüde dinlendiğine göre belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ekonomik özgürlük kısaca, kişisel tercihler, gönüllü değişim yapabilme, rekabet özgürlüğüne saygı ve bireylerin mallarının muhafazası şeklinde tezahür etmektedir. Devlet, halka emeklerini ve mallarını kontrol edebilmesi için belli haklar verir ve emekleriyle üretme hakkına sahip olmaları ve malları ile de tüketim ve yatırım olanaklarına sahip olmalarına müsaade eder. Bu şekilde emek, mal ve sermaye özgürce hareket etmekte ve devlette bu düzeni korumak için gerekli önlemleri almaktadır (Höbel, 2020: 23) . Ayrıca, devlet bu hakları ihlal etmemeye çalışır. Ekonomik özgürlüğe önem veren toplumlar, kamu yönetimi, sağlık ve eğitim alanlarındaki sosyal ilerlemenin yüksek olduğu toplumlardır. Ekonomik özgürlük, temelinde insan haklarını güvenceye almayla alakalıdır. Ekonomik özgürlüklerin artması durumunda halk daha rahat çalışma imkânı bulur, tasarruf ve tüketimi daha özgürce yapar ve birikimlerini özgürce değerlendirebilir. Örneğin, Sri Lanka, İngiltere'den bağımsız olduğundan bu yana ekonomik krizler yaşamıştır. 2022 Mayıs ayında ise ilk kez temerrüde düşerek 51 milyar dolarlık borcu ödeyemeyecek duruma gelmiştir (BBC News, 2022). Sri Lanka devleti, Çin dâhil diğer devletlerden ve aynı zamanda uluslararası pazarlardan aldığı büyük miktardaki kredileri geri ödememiştir (Rafi ve Wong, 2022). Devlet sosyalist bir kalkınma modelini uygulamış ve kamulaştırma çalışmaları yoğunlaşmış ve devlet kontrollü şirketler ekonomide baskın bir role sahip olmuşlardır. Devlet, popülist politika, yetersiz kamu şirketleri, gereksiz şekilde büyümüş kadrolar, liyakatsiz idareciler ve insan hakları ihlalleri (Tamil ayaklanması, Budistlerin baskısı ve kişisel özgürlükler) gibi kronik sorunlar hem devleti dış borç almaya itmış hem de alınan dış borcun ödenememesine sebep olmuştur (Mermer, 2022:12-13).

Küreselleşmenin hüküm sürdüğü dünyada ekonomik özgürlükler sayesinde diğer uluslarla etkileşime girilmemesi kaçınılmazdır. Küreselleşmenin neden olduğu etkilerden biri de halkların birbirleriyle ticareti sonucu ulusların ekonomik olarak birbirine bağlanmasıdır. Ekonomik özgürlük dereceleri ile erişim dereceleri arasında pozitif bağlantının varlığı vurgulanmakta ve insanlar ekonomik özgürlük, yeni fikirler ve kaynaklara ulaşmaları artmaktadır. Ekonomik refaha yol açan ekonomik özgürlük insan haklarını geliştirmekte ve bağımsız zenginlik kaynaklarına sahip olmak siyasi gücü dengeleme de ve bu sayede çoğulcu bir toplumun geliştirmesine yardımcı olmakta ve piyasaya dayalı demokrasiyi güçlendirmektedir (Kim, 2007; Ulaşan, 2022). Örneğin 2008 yılında ABD'deki finansal krizle beraber birçok devlet yüksek düzeyde borçlanmış ve küresel borç sorunu ortaya çıkmıştır. Aynı

zamanda küreselleşme devletleri de birbirlerine bağlamış ve birinde çıkan kriz diğer devletleri de etkiler boyutlara varmıştır. Birçok devlet, özellikle Covid-19 salgınından dolayı borçların hızla yükselmesi sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu salgında dünya, sağlık krizi ve ekonomik durgunlukla mücadele ederken küresel borçlar rekor düzeye ulaşmıştır. Covid-19 salgını 2020'de 2019 yılına göre 33,8 trilyon dolar artarak 292,8 trilyon dolara ulaşmıştır. 2021 yılında ise küresel borç miktarı 302,8 trilyon dolar olmuştur. 2022 yılında ise küresel borç miktarı 299 trilyon dolar olmuştur. 2020 yılında Covid-19 salgınında borçluluk oranı %173,3 oranına yükselerek yaklaşık 1,5 kat artış kaydetmiştir (Oskay, 2023:14, 17 ve 23).

Devlet borçlarının neden olduğu krizler 21. yüzyılda krizin meydana geldiği devlet içinde kalmamakta ve küresel bir krizi tetikler boyutlarda meydana gelmektedir. Bunun önüne geçebilmek için devletler ya borçları iyileştirmekte, yeni borçlar bulmakta veya halktan vergiler alarak bu durumun üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bu durumda da halktan belli isteklerde bulunmakta ve duruma göre ekonomik özgürlükler sınırlandırılabilir. Örneğin, Arjantin Büyük Buhranı, Arjantin'de 1998'in üçüncü çeyreğinde başlayan ve 2002'nin ikinci çeyreğine kadar süren ekonomik bir kriz ortaya çıkmış ve tedbirler kapsamında halkın bazı ekonomik haklarına kısıtlama getirilmek zorunda kalmıştır. 2001 yılında Arjantin hükümeti, ülke bankalarına yönelik olası bir hücumun önüne geçmek amacıyla nakit çekme işlemlerine bir sınır getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile getirilen acil önlemler kapsamında, hesap sahiplerinin ayda yalnızca 1.000 ABD doları (700 £) çekmesine izin verilmiş ve yurt dışına nakit transferi de kısıtlanmıştır (The Guardian, 2001).

3.2. Devlet Borçları Temelinde İnsan Hakları ve Siyasi İstikrarsızlık Arasındaki İlişki

Yüksek orandaki dış borç ile siyasi istikrarsızlık arasında bağlantı olduğunu iddia eden çalışmalar yapılmıştır (Alesina ve Guido, 1989; Servén, 1997). Devletler yüksek dış borç aldıkları zaman bu borcu ödemek için uzun vadeli planlar yaparlar. Fakat durumun aciliyeti veya sonradan ortaya çıkan nedenlerden dolayı devletler borçlarını ödemekte zorluk yaşayabilirler. Bu durumda ortaya çıkan iç kriz sadece borçtan da kaynaklanmayabilir. Örneğin siyasi iktidarsızlık sonucu bozulan kamu düzeninin birden çok nedeni olabilir ya da birden çok neden birleşip siyasi iktidarsızlığa neden olabilir. Doğal afetten çıkan bir kriz sonucu devletin kamu yönetimini etkili şekilde gerçekleştirebilmesi için dıştan aldığı yüklü miktarda borç yeterince hesaplanıp alınmaz ise toplumun afetten dolayı ortaya çıkardığı huzursuzluk durumu borçtan dolayı devletin vergileri arttırması veya sıkı tedbirler almasından dolayı derinleşebilir.

Ayrıca dış borcu ödemekte sıkıntı yaşayan devletlerde özellikle özel sektör, devletin yüksek finansman ihtiyacından dolayı maliye politikalarında değişiklik yapmasından dolayı endişe duyabilir ve değişen politikalardan dolayı vergiler artabilir ve duruma göre servetlerin dağılımı tekrar tartışmaya açılabilir. Örneğin, Rus İmparatorluğu, 1. Dünya Savaşı'na kadar dünyanın en güçlü ülkelerden biri olmasına rağmen savaşla birlikte büyük bir yıkım ve yoksulluk yaşamıştır (Ekici, 2017: 265). Rus İmparatorluğu'nun içindeki farklı politik görüşler yüzünden politik olarak yıpranan İmparatorluk savaşla birlikte büyük bir ekonomik yıkım yaşamıştır. Bunun sonucu olarak İmparatorluk 1917'de Bolşevik devrimi ile yıkılmıştır. Bunun sonucunda SSCB kurulmuş ve İmparatorluk döneminde sınırlı da olsa ekonomik özgürlüğe sahip olan Rus halkı SSCB ile birlikte ekonomik özgürlükleri elinden alınmakla kalmamış ayrıca ekonomik politikaların değişmesi ile servet dağılımının değişmesi sonucu servet biriktirme hakkını da büyük ölçüde kaybetmiştir.

Temel olarak dış borçlarını ödeyemeyen devlet sonuç olarak halkının refahını etkileyecek önlemler almaya mecbur kalabilir. Vergilerdeki artış, yeni vergiler, devalüasyon, enflasyon, kamulaştırma ve sermayenin kontrol altına alınıp ülkeye giren çıkan paranın gözetim altında tutulması halkta hoşnutsuzluk yaratır. Devletler zor durumda kaldığında ekonomik sorunları halktan destek alarak çözmek isteyebilirler. Siyasi belirsizlikten dolayı yatırım yapmakta çekinen yabancı sermaye ülkeye gelmekten çekinebilir ve yatırım yapanlar da ülkeyi terk edebilir. Ekonomik durumu kötüleşen devlet kamu hizmetlerini aksatabilir ve sadece acil olanların ikame edilmesi yoluyla kamu hizmetlerini yapmayı sürdürebilir. Örneğin 2008 yılında Yunanistan küresel krizden aşırı derecede etkilenmiş ve dünyadaki güvensizlik ortamının da etkisiyle Yunanistan'ın makroekonomik dengeleri etkilenmiştir. Siyasi belirsizlik yüzünden yabancı yatırımcılar, Yunanistan'a likiditeyi temin etmemişler ve enflasyon ve işsizlik, kamu harcamalarında kesintilere, kamuda istihdamın azalmasına, sosyal harcamalarda kesintilere neden olmuştur (Akhan, 2012). Yunanistan'da zaten var olan cari açık ve kamu borcunun dengesizce artması, krizle birlikte Yunanistan ekonomisinde derin yaralara neden olmuştur. Bu kriz temelde uzun zamandır süregelen cari açıklar ve dış borçların birikmesi nedeniyle gerçekleşmiştir. 1974 yılından beri fiilen iki partili yönetimi benimseyen Yunanistan'daki iki temel parti olan merkez sol PASOK ve merkez sağ Yeni Demokrasi Partisindeki oylarda net bir düşüş yaşanmıştır. Halk IMF reçeteleri ve kemer sıkma politikaları arasında kalmış ve siyasi huzursuzluk meydana gelmiştir. 2012 yılındaki seçimlerde Yeni Demokrasi Partisi %30 ile birinci parti olmuştur. Uzun süre ülkeyi tek başına yöneten Panhelenik Sosyalist Hareket Partisi üçüncü parti konumuna düşmüştür. Milliyetçilik akımları güçlenmiş ve şiddet, göçmenlere

karşı nefret, politik düşmanlıklar ve etnik azınlıklara karşı ayrımcılık artmıştır (Gögebakan, 2014: 57 ve 87). Çıkan siyasi iktidarsızlık özellikle sonraki yıllarda sığınmacılar üzerinde yapılan insan hakları ihlalleri ile gün yüzüne çıkmıştır. Yunanistan'ın sığınmacılara karşı gösterdiği sert politikalarda Yunanistan'ın milliyetçilik yönündeki endişelerinin payı olsa da 2008'deki çıkan krizin izlerinin de Yunanistan'ın yaptığı insan hakları ihlallerinde görmek mümkündür. 2007 yılında başlayan ekonomik krizden etkilenen ülkelerden biri olan Yunanistan'da ırkçı Altın Şafak Partisi yükselişe geçmiş ve 2012 yılındaki seçimlerde 40 yıl sonra ilk kez 25 sandalye ile parlamentoya girebilmişlerdir (Alkan, 2015: 764). Altın Şafak'ın bu kadar güçlenmesinin sebepleri, ekonomik kriz ve işsizliktir. Altın Şafak partisi, ekonomik kriz ve işsizliğin sebebini temel olarak göçmenlere bağlayarak halkta göçmenlere karşı öfkeye sebep olmuştur (Çiftçi, 2017: 102). İnsan Hakları İzleme Örgütü, derin ekonomik kriz yaşayan Yunanistan'da, kötü yönetilmiş göç ve sığınma politikaları yüzünden Yunan çetelerinin Atina ve diğer bölgelerinde sığınmacı ve göçmenlere saldırdığını rapor etmiştir (Human Rights Watch, 2012). Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yunan güvenlik güçlerinin göçmenleri taşıyan botu itmesi nedeniyle çocuk ve bebeklerin de yer aldığı on bir insanın Ege Denizi'nde boğulduğu olayda Yunanistan'ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. ve 3. maddelerini ihlal ettiğine karar vermiştir (Durul, 2021; Acer, 2023). Ayrıca Yunanistan'ın sığınmacılara sunduğu imkânlar yetersizdir ve asgari yaşam şartları için bile yeterli değildir (M.S.S. v Yunanistan/ Belçika [BD], 2011; S.Z. v Yunanistan, 2018 ve HA.A. v Yunanistan, 2016). Yine değerlendirilmesi gereken diğer bir konu orantılılık ilkesinin olup olmadığıdır. Rahimi / Yunanistan davasında, 428 kişi yetişkinlerin bulunduğu yere yerleştirilmiş ve Afgan çocuk Rahimi yetkili makamlarca hiçbir yardım sağlanmadan salıverilmiştir. AİHM, alıkonma koşulları ve çocukla ilgilenmemelerinden dolayı Yunanistan'ın yaptığını aşağılayıcı muamele olarak nitelendirmiştir (Rahimi v Yunanistan, 2011). Ayrıca mahkeme ağır hamilelik dönemi geçiren sığınmacı kadına yapılan muamele sonucu da Yunanistan'a ihlal kararı vermiştir (Mahmundi ve Diğerleri/Yunanistan, 2012; Yıldız Üstün ve Üstün, 2022: 385).

3.3. Devlet Borçları Temelinde İnsan Hakları ve Yoksulluk Arasındaki İlişki

Borç ve yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gösteren birçok çalışma mevcuttur (Kemal, 2001; Maier, 2005). Devlet tarafından alınan yüksek seviyedeki borç yüzünden halkın refahı düşmektedir. Dış borçların ödenmesindeki zorluk ilk olarak halkın yoksul kesimini vurmakta ve sosyal harcamaların azalması sonucu zor durumdaki kesim direk

olarak bu durumdan etkilenmektedir. Ayrıca mallar üzerinde alınan vergiler arttığından dolayı yoksul kesim bu mallara ulaşmakta zorluk çekmektedir. Özellikle temel gıdalardaki artış, elektrik, su, gaz, barınma ve ulaşımındaki zamlar en çok yoksul kesimi etkilemektedir (Vargas, Ramos-Escamilla ve García, 2016: 9-10). Bir ülke borç krizine girdiğinde kamu harcamalarının ve döviz gelirlerinin büyük bir kısmı borçlular tarafından alınmaktadır. Örneğin, Osmanlı devleti savaş masraflarını karşılayamadığından 17. yüzyıldan itibaren iç borçlanma yoluna gitmiştir. 1683'ten sonra, imdâd-ı seferiye adıyla iç borç almış ve bu borç halktan vergi yoluyla alınmıştır. Dış borçlanma ise Kırım savaşı (1854) dolayısıyla alınmıştır. İlk alınan borçtan 1879 yılına Osmanlı Devleti 17 kez borç almış ve zamanla borcunu ödeyemeyecek vaziyete gelmiştir. Osmanlı Devleti yabancı devletlerin baskısıyla borçlarına karşılık devletin tüm gelirleri teminat göstermiş ve borçları ödeyemez hale geldiğinde ise Düyun-ı Umûmiyye kurulmuştur. Düyun-ı Umûmiyye, tuz ve tütün tekelleri, içki ve pul vergileri, bazı illerin ipek gelirleri, gümrük gelirlerinin bir kısmı ve Kıbrıs adası gelirleri fazlası, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan gelirlerini elde etme şansı bulmuş ve bu gelirlerden İmparatorluğun maliye örgütünden bağımsız şekilde toplama ve yönetme imtiyazına sahip olmuştur (Geyik, 2013:66). Bu yapı sadece tabi olduğu devletlerin çıkarını düşünmüş ve Osmanlı İmparatorluğundaki halkın haklarını tanımamıştır. Osmanlı Devleti'nin elde ettiği gelirler ile istihdam yaratması ve sosyal devlet anlayışı gereği yoksul halka yardım yapmasının önü kapanmıştır. Ayrıca zamanla Düyun-ı Umûmiyye sanayi ve ticaret alanında yatırımlara girişmeye başlamış ve Osmanlı Devleti vatandaşları bu imtiyazdan mahrum kalmıştır. Diğer örnek ise 2008 yılında Yunanistan küresel krizden verilebilir. Bu krizden en çok kamu çalışanları etkilenmiş ve maaşlarında 40'a varan kesintiler yaşanmıştır. Maaşlardan ekstra vergiler alınmış ve emeklilik yaş sınırı yükseltilmiştir. Özel sektör çalışanlarının on binlercesi aylarca maaş alamamıştır. Ayrıca vergiler yükseltilmiştir. Yunanistan İstatistik Kurumu'nu hazırladığı rapor baz alındığında 2013'te nüfusun takribi üçte biri (3 milyon 795 bin) GSMH'nin %60'ından daha azıyla yaşamını sürdürmüştür (Milliyet, 2014).

Borçlu ülkeler bu duruma çözüm bulabilmek için sermayeyi vergilendirmekte, tüketim üzerinden vergi almakta veya kamu harcamalarını azaltmaktadır. Devletin borçları finanse edememesi ve halkına borçlarından dolayı hak etmedikleri halde keyfi olarak vergilerin arttırılması yabancı yatırımcıyı da tedirgin eder ve yatırımlarını o ülkeden çekebilir ve ayrıca devlet yeni yabancı yatırımcı bulmakta da zorlanır. Kamu yönetimini etkili şekilde yapabilmek amacıyla kalkınmaya yönelik harcamalar, sosyal devlet harcamaları ve sübvansiyonlar azaldığında yoksullar zarar görmektedir. Ekonomik krizler yüzünden yoksulluk artmakta ve

vatandaşların insan haklarına uygun şekilde eğitim ve öğretim, yemek, barınma ve diğer acil ihtiyaçlara ulaşması güçleşmektedir. Uluslararası yardım örgütü Save the Children Yemen'de ekonomik krizin getirdiği yetersiz beslenme yüzünden 5 yaş altı yaklaşık 85 bin çocuğun ölmüş olabileceğini tahmin etmektedir (BBC, 2018).

Bu tür sorunların ortaya çıkmanın önlenmesi gerekmektedir. Önceden önlem alınarak dış borçların halka yansımaları önenebilir (Ahmed ve Summers, 1992):

- Dış borç alınırken acele edilmemeli ve sistematik düşünmeye dikkat edilmelidir.
- Alınan borcun nereye kullanılacağı düşünülmeli ve kullanıldığındaki getiri hesaplanmalı ve nasıl harcandığı yakından takip edilmelidir.
- Uluslararası finans sisteminin içinde kalınmalı ve ülkenin sosyal, kültürel ve politik yapısına uygun ulusal politikalar yapılmalıdır.
- Ekonomik düzenlemeler zaman almaktadır ve reformların sürdürülebilirliğine dikkat edilmelidir.
- Bedavacı sorununun uyumlu borç verme ve/veya borç azaltma yoluyla üstesinden gelinmelidir.
- Borçların azaltılması bazen gerekli olabilir ancak dış sürdürülebilirliğin yeniden sağlanması için yeterli değildir.
- Sözleşmelere risk paylaşımına ilişkin beklenmedik durumları eklemek, işler ters gittiğinde sözleşmeleri yeniden müzakere etmekten çok daha az maliyetlidir.
- Düşük gelirli ülkelere gelen yatırımlara yönelik dış borcun resmi kaynaklardan gelmesi önemlidir.

Sonuç

Devletler kamu hizmetlerini yerine getirebilmek ve topluma daha iyi hizmet edebilmek adına borçlanmaktadır. Devletin amacı en iyi şekilde kamu hizmetlerini sunmak olduğundan kâr amacı gütmemektedir ve genel olarak borç uzun vadeli olarak alınır. Normalde, devletler kendi halkından aldığı vergiler, harçlar, resimler gibi benzeri gelirler ile kamu hizmetlerini karşılar hem de aldıkları borçları bu gelirler ile karşılamaktadır. Genellikle vergiler görece istikrarlı ve önceden hesaplanabilen gelirlerdir. Devletler önceden ne kadar vergi geleceğini hesap ederler ve buna göre ileriye yönelik harcama yaparlar. Fakat olağanüstü durumlar veya ciddi atılım fırsatları yüzünden toplanan vergiler yetmeyebilir ve devlet borçlanmaya gidebilir. Borçlanma, devletin ana finansman kaynağı olarak nitelendirilemez ve vergi gibi sürekli bir

gelir kaynağı yaratmaz. Bunlar birlikte borçlanmalar, vergilerin aksine halktan geri ödeme garantisi ile alınmaz ve gelecek kuşakları da etkiler. Ülkelerin borçlanma nedenleri çeşitli olmakla birlikte koşullara göre de değişim sergilemektedir. Vergilerin yetmediği ve acil paraya ihtiyaç olan durumlarda başvuru bir yoldur. Genel olarak ülkelerin borçlanmaya gitmesinin nedenleri muhtelifdir. Devlet borçlanması hem iç borçlanma hem dış borçlanma olarak ayırabilmek mümkündür. Her bir borçlanmanın hem avantajları hem de dezavantajları mevcuttur. Özellikle 20. yüzyıl ile birlikte kapitalizm ve küreselleşme, ülke ekonomilerini birbirlerine yaklaştırmıştır. Bu durum dış borçlanmayı kolaylaştırmasına rağmen devletleri birbirlerine bağlayarak olası bir krizden tüm dünyanın etkilenmesine neden olmaktadır. Devletler, döviz kuru riskini azaltmak ve küresel bir ekonomik krizden daha az etkilenmek için iç borcu dış borca tercih etme eğilimi içine girmişlerdir. Fakat iç piyasada tasarrufların erimesi, özel sektörün kredi maliyetlerinin artması ve üretiminin azalması dışlama etkisi meydana getirmektedir ve özel sektörün dış borcu da artmasına sebep olur. Borçlanmanın yapılıp yapılmayacağı yapılacaksa ne miktarda yapılıp yapılacağı ve nasıl yapılacağı devletin içinde bulunduğu durum, karşı karşıya kaldığı riskler ve sosyal ve konjonktürel gelişmelere göre değişebilmektedir. Yapılması gereken dış ve iç etkenleri iyi yorumlayarak borçlanma konusunda dikkatli bir karar vermektir. Kamu yönetimini etkili yapabilmek adına alınan yüksek dış borç, insan haklarını olumsuz yönde etkilemekte ve ülkelerin kalkınma hedefleriyle uyumlu değildir. Dış borçlar ve insan hakları konusunun incelenmesi, birçok yaşamı etkilemesi ve topluma zarar verebilecek olayların önlenmesi açısından vatandaşların siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamı açısından önemlidir. Çalışma, dış borç ile insan hakları arasında, devletin vatandaşlarının insan haklarını koruma kapasitesini sınırlayan negatif bir ilişki olduğu sonucuna varmaktadır.

Kaynakça

- Abbas, A., & Christensen, J. E. (2010). The role of domestic debt markets in economic growth: An emprical investigation for low-income countries and emerging markets. *IMF Staff Papers*, 57(1), 209-255.
- Abraham, B. A., & Lewis, K. A. (1998). Cultural and Institutional Determinants of Economic Growth: A Cross Section Analysis. *Public Choice*, 83, 276-284.
- Acar, M. (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (53).
- Acer, Y. (2023, Ocak 01). 2022’de Türk-Yunan Sorunlarına Dair Gerilimler ve 2023 Projeksiyonu. <https://kriterdergi.com/dis-politika/2022de-turk-yunan-sorunlarina-dair-gerilimler-ve-2023-projeksiyonu> adresinden alındı
- Adıyaman, A. T. (2006). Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri. *Sayıştay Dergisi* (62), 21-45.
- Ahmed, M., & Summers, L. H. (1992). Ten Lessons of the Debt Crisis. *International Economic Insights*, 15–19.
- Akdemir, T., & Yeşilyurt, Ş. (2018). Devlet Borçlarının Dini ve Felsefi Temelleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 177-200.
- Akdemir, T., & Yeşilyurt, Ş. (2018a). Devlet Borçlarının Kökeni, Gelişimi ve İktisadi Temelleri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16).
- Akdoğan, A. (2014). *Kamu Maliyesi* (16. b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 14. Baskı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akhan, E. (2012, Mart 01). Yunanistan’daki Ekonomik Krizin Nedenleri ve Genel Gidişatı. *Tasam*: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4641/yunanistandaki_ekonomik_krizin_nedenleri_ve_genel_gidisati adresinden alındı
- Akkaya, A. T. (2010). Uluslararası Borç Krizi ve Türkiye Borçlarının Sürdürülebilirliği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- Alesina, A., & Guido, T. (1989). External Debt Capital Flight and Political Risk. *Journal of International Economics*, 27, 199-220.
- Alkan, U. (2015). Avrupa’da Refah Devleti ve Göç İlişkisi: Refah Şovenizmi Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 751 - 768.

- Altın, A., & Sungur, O. (2019). Ekonomik Büyüme Sürecinde Ekonomik Özgürlüklerin Rolü: Yükselen Piyasa Ekonomilerinden Ampirik Kanıtlar. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 9(17), 181-202.
- Ay, H. (2002). Maliye Tarihi Ders Notları. İzmir.
- Ay, H., & Uçar, Ö. (2015). Devletin Gelişim Süreci. İşletme Fakültesi Dergisi, 16(2), 195-206.
- Batirel, Ö. F. (1990). Kamu Maliyesi Teorisine Giriş. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No: 492.
- BBC. (2018, Kasım 21). Yemen krizi: '85 bin çocuk açlıktan öldü. Ağustos 30, 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46271632> adresinden alındı
- BBC. (2019, Ağustos 02). ABD-Çin ticaret savaşı: Trump 300 milyar dolar değerinde ürün için ek gümrük vergisi açıkladı, Pekin'den misilleme gelebilir. Ağustos 29, 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49201327> adresinden alındı
- BBC News. (2022, May 24). Sri Lanka ekonomisi nasıl çöktü? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61563016> adresinden alındı
- Bedir, S. (2007). Kamu Borçlarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri (1980-2006). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi. Erzurum.
- Bilik, E. (1951). İngiltere'de 18 ve 19'uncu Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa Islahatı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 439-453.
- Brondolo, J., Bosch, F., Le Borgne, E., & Silvani, S. (2008). Tax Administration Reform and Fiscal Adjustment: The Case of Indonesia (2001-07). International Monetary Fund (IMF), IMF Working Paper, Working Paper No: WP/08/129.
- Buchanan, J. (1999). Kamu Borçlanması. (H. Tandırcıoğlu, Çev.)
- Bulut, C. C. (1997). 1980 Sonrası Türkiye'de Devlet Borçları. Yüksek Lisans Tezi.
- Cecchetti, S. G., & Schoenholtz, K. L. (2015). Money, Banking, and Financial Markets. McGraw-Hill Education.
- Çiftçi, S. E. (2017). Balkanlar'da Ekonomik Krizin Gölgesinde Yükselen Radikal Sağ Partiler: Altın Şafak ve Ataka. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(2), 97-120.
- Çoban, M. N. (2020). Ekonomik Özgürlüklerin İnsani Gelişmişlik Üzerine Etkisi: Vısegrad Dörtlüsü Kapsamında Panel Veri Analizi. TESAM Akademi Dergisi, 7(1), 143-162.
- Dawson, J. W. (1998). Institutions, Investment and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence. Economic Inquiry, 36, 603-619.

- Dereli, B. (1995). Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Türkiye'de Özelleştirme Çalışmaları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Develi, A. (2020). Yeni Uluslararası Ticaret Rejimi. İ. Demir (Dü.) İçinde, Disiplinlerarası Politika Vizyonu ve Stratejiler 2020 (s. 332-340). Ankara.
- Doğan, M. (2009). Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Doğan, K. C., & Şentürk, S. H. (2017). İngiltere’de On Yedinci Yüzyıl Devrimler Çağı ve Parlamentarizmin Gelişimi Doğrultusunda Bütçe Hakkı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14).
- Dolbun, M. (2019). Vergi Uyumu Kapsamında Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Davranışları (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Durul, T. (2021, Haziran 20). Yunanistan sığınmacılara karşı hukuk ihlallerine yenilerini ekliyor. Ağustos 29, 2023 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-siginmacilara-karsi-hukuk-ihlallerine-yenilerini-ekliyor/2279754> adresinden alındı
- Ekici, Y. (2017). Bolşevik İhtilâlinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(1), 265-276.
- Erdem, M. (1996). Devlet borçları. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Eser, L. H., & Birinci, N. (2014). İç ve Dış Borç Tercihini Etkileyen Faktörler. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(23).
- Forslund, K., & Rau-Goehring, M. (2008). Debt sustainability: The right type of borrowing for the right purpose. UNCTAD Trade and Development Report G-24 Policy Brief, 41,1-2.
- Fратиanni, M., & Spinelli, F. (2006). Italian City-States and Financial Evolution. European Review of Economic History. Cambridge University Press, 257–278.
- Geyik, S. (2013). 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Dış Borçlanma ve Düyunu Umumiye İdaresi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gögebakan, R. (2014). Finansal Krizlerin Ekonomik Etkileri: Türkiye ve Yunanistan Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gözler, K. (2007). Devletin Genel Teorisi. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

- Gwartney, J. D., Lawson, R. A., & Holcombe, R. G. (1999). Economic Freedom and The Environment for Economic Growth. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)*, 155(4), 643-663.
- Hedges, C. (2003, Haziran 06). What Every Person Should Know About War. Mayıs 30, 2022 tarihinde The New York Times: <https://www.nytimes.com/2003/07/06/books/chapters/what-every-person-should-know-about-war.html> adresinden alındı
- Höbel, Z. (2020). Ekonomik Özgürlükler ve Sosyoekonomik Refah Arasındaki İlişki: Seçilmiş Ülkeler Ve Türkiye Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Human Rights Watch. (2012, Temmuz 12). Yunanistan: Göçmenler Sokaklardaki Korkuyu Anlatıyor. <https://www.hrw.org/tr/news/2012/07/10/246901> adresinden alındı
- İnce, M. (2001). Devlet Borçları ve Türkiye. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Karadeniz, F. (2017). Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz: Türkiye Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Namik Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Karakoç, Y. (2016). Vergi Gelirlerinin Kamu Giderlerinin Karşılığı Olması İlkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 413-456.
- Kim, A. (2007, Eylül 28). The Link between Economic Freedom and Human Rights. Eylül 22, 2022 tarihinde The Heritage Foundation: <https://www.heritage.org/report/the-link-between-economic-freedom-and-human-rights> adresinden alındı
- Mermer, C. T. (2022). Sri Lanka'nın Çöküşüne Küresel Siyaset Çerçevesinden Bir Bakış. *TASAM*.
- Milliyet. (2014, Temmuz 24). Avrupa'da yoksulluk araştırması. Ağustos 30, 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/avrupada-yoksulluk-arastirmasi-26878203> adresinden alındı
- Mirzade, K. (2021). Devlet Borçlanmasının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye 2002-2008/ 2008-2019 Dönemi Üzerine Uygulama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans). Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Batman.
- Munro, J. H. (2003). The Medieval Origins of the Financial Revolution: Usury, Rentes, and Negotiability, *The International History Review*. Taylor & Francis, Ltd.
- Nadaroğlu, H. (1992). Kamu Maliyesi Teorisi (8. b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Oskay, C. (2023). Küresel Borçların Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 14-26.

- Oskay, C. S. (2004). Kamu Finansman Aracı Olarak İç Borçlar ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2000) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Rabushka, A. (1991). Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement Proceedings of an International Symposium. E. B. Walter (Dü.). içinde Vancouver: Fraser Institute.
- Rafi, T., & Wong, B. (2022, Temmuz 15). The Deep Roots of Sri Lanka's Economic Crisis. The Diplomat: <https://thediplomat.com/2022/07/the-deep-roots-of-sri-lankas-economic-crisis/> adresinden alındı
- Roubini, N. (2018, Temmuz 18). Trump May Kill the Global Recovery. Ağustos 29, 2023 tarihinde The guardian: <https://www.theguardian.com/business/2018/jul/18/donald-trump-may-kill-the-global-recovery> adresinden alındı
- Sarpkaya, S. S. (2009). Finansal Krizler ve Kriz Dönemlerinde Uygulanan Para Politikası Araçları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Servén, L. (1997). Uncertainty, Investment and Irreversible Investment: Theory, Evidence and Lessons for Africa. World Bank Working Papers (1722), 1-52.
- Sıddıqı, M. N. (1995). An Overview of Public Borrowing in Early Islamic History. Review of Islamic Economics, 61-78.
- Şahin, H. (2010). Türkiye'deki Kamu Borçlarının Gelişim Süreci ve Ekonomi Üzerine Etkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şeker, M. (2006). Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri. Sosyoekonomi Dergisi, 74-92.
- The Guardian. (2001, Aralık 3). Argentina caps cash withdrawals. Ağustos 29, 2023 tarihinde <https://www.theguardian.com/business/2001/dec/03/argentina.internationalnews> adresinden alındı
- Türk, İ. (1992). Kamu Maliyesi. Ankara: Türkan Kitapevi.
- Türk, İ. (2010). Kamu Maliyesi (8. b.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, Ekim 18). T.C. Resmî Gazete. Sayı: 2709.
- Ulaşan, F. (2022). İnsan Hakları Temelinde Ekonomik Özgürlüklerin Devletlerin Ekonomisi ve Refahı Üzerindeki Etkileri. Ş. Karabulut (Dü.) içinde, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Konularının Akademik Yansımaları. Ekin Yayınevi.

- Ulusoy, A. (2003). Maliye Politikası (2. b.). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Vargas, O.-R., Ramos-Escamilla, M., & García, L. (2016). Human Rights and External Debt: Case Study Spain. *Economía Informa*, 396, 3-33.
- Vincent, J. (2014). Historical, Religious and Scholastic Prohibition of Usury: The Common Origins of Western and Islamic Financial Practices. Law School Student Scholarship.
- Waheed, A. (2017). Determinants of External Debt: A Panel Data Analysis for Oil and Gas Exporting and Importing Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 234-240.
- Wilson, R. (1997). Economics, Ethics and Religion: Jewish Christian and Muslim Economic Thought. London Palwaradge Macmillan Press.
- Yanık, N. (2019). Borçlanmanın, Dış Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Büyümeleri Üzerindeki Etkisi Türkiye Örneği (1990-2016) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Yaşa, M. (1971). Devlet Borçları. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Yıldırım, O. (2015). Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti Dış Borçları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Yıldız Üstün, E., & Üstün, M. T. (2023). Yunanistan'ın düzensiz göçle mücadelesinde gerçekleşen insan hakları ihlalleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 377-388. doi:10.33206/mjss.1130813
- Yılmaz, F. (1996). Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.